

BARÁTH MAGDOLNA

Forradalom után – szovjet szemmel

A budapesti szovjet nagykövetség jelentése a magyarországi helyzetről 1957 februárjában*

A Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1957. március 20–28-i szovjetunióbeli tárgyalásairól több dokumentum is napvilágot látott,¹ a megbeszélések előzményeiről, előkészítéséről azonban már jóval kevesebbet tudunk. Ma még az sem teljesen tisztázott, hogy pontosan mikor és kinek a részéről vetődött fel a legfelső szintű találkozó ötlete. Tudomásunk szerint a szovjet külügyminisztérium egy 1956. december közepén kelt, a *Szovjetunió Kommunista Pártja* (SZKP) Központi Bizottsága (KB) számára készített feljegyzésben bukkant fel első ízben az a javaslat, hogy a Kádár-kormány presztízsének emelése és a Magyarországon tapasztalható szovjetellenes hangulat „gyors és határozott” felszámolása érdekében – ami szerintük a párt és a kormány tevékenységének egyik legfőbb akadályát jelentette – hívjanak meg 1956. december végén magyar párt- és kormányküldöttséget Moszkvába. A tárgyalások napi-rendjén elképzeléseik szerint a magyar–szovjet viszony főbb kérdései szerepeltek volna a szovjet kormány 1956. október 30-i nyilatkozatának fényében.² Javasolták, hogy a tárgyalásokról adjanak ki közleményt, amelyben értékelnék a nemzetközi helyzetet – összekapcsolva a magyarországi eseményekkel –, szólnának a magyar–szovjet kapcsolatok fejlődésének perspektíváiról, a Szovjetunió által Magyarországnak nyújtott segítségről, illetve a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról. A dokumentum készítői úgy ítélték meg, hogy mindezek az intézkedések emelnék a magyar vezetés tekintélyét és elősegítenék a magyarországi konszolidációt.³ Az SZKP KB Elnökségének üléseiről készült jegyzőkönyvek még nem áll-

* A kutatást a Bolyai-ösztöndíj és az OTKA K 72 511. számon támogatta.

1 A moszkvai tárgyalások első napjáról készült feljegyzést közli: Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Vál., előszó, jegyz. Vjacseszlav Szereda-Alekszandr Sztikalin. Bp. 1993. 303–310. A tárgyalásokról az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának (IIB), ill. az Ideiglenes Központi Bizottságnak (IKB) adott tájékoztatást ld. A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. 1957. január 25.–1957. április 2. Szerk., jegyz. Némethné Vágyi Karola–Urbán Károly. H. n., 1993. 346–358., ill. III. 1957. április 5.–1957. május 17. Szerk., jegyz. Baráth Magdolna–Feitl István. H. n., 1993. 21–45.

2 A szovjet külügyminisztérium magyar referatúrája már 1956. nov. 30-án elkészített egy 18 pontból álló javaslatsomagot az 1956. okt. 30-i szovjet kormánynyilatkozat gyakorlati megvalósítására Magyarországgal kapcsolatban. Arhiv Vnyesnyej Polityiki Rosszizszkoj Federacii (= AVP RF) f. 077. op. 37. papka 188. gy. 17.

3 AVP RF f. 077. op. 37. papka 188. gy. 17.

nak a kutatók rendelkezésére, az úgynevezett Malin-feljegyzések pedig nem tesznek említést arról, hogy a fenti előterjesztést a testület egyáltalán tárgyalta volna.

A magyarországi belpolitikai helyzet alakulását, a konszolidáció menetét azonban élénk figyelemmel kísérték Moszkvában. Amíg az SZKP KB Elnökségének megbízottai, illetve a *Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi* (KGB) vezetője Magyarországon tartózkodtak, elsődlegesen az ő beszámolóik jelentették a szovjet vezetés számára a legfontosabb információs forrást. 1956. december közepétől azonban újra megnövekedett a budapesti szovjet nagykövetség diplomatáinak szerepe. A szovjet diplomácia mindvégig erősen centralizált volt, a nagykövetek munkáját különböző utasítások, direktívák szabták meg. A nagykövetség jelentő munkáját illetően érvényben volt a budapesti szovjet nagykövet részére 1949. július 9-én adott utasítás, amely szerint annak érdekében, hogy a Szovjetunió befolyása az állami, gazdasági és kulturális élet területén minél jobban érvényesüljön és a „magyar–szovjet barátság” erősödjön, a nagykövetnek személyes kapcsolatot kellett tartania a magyar kormány tagjaival és a jelentős politikai és társadalmi személyiségekkel. Emellett köteles volt tájékoztatni a Szovjetunió külügyminisztériumát a Magyarország és Szovjetunió közötti gazdasági kapcsolatokat érintő problémákról, figyelemmel kellett kísérnie Magyarország és a kapitalista államok kapcsolatának alakulását, ismertetnie kellett a szovjet kormánnyal az ország politikai helyzetét és azokat az intézkedéseket, amelyeket az ellenséges csoportok tevékenységének megakadályozására tesznek. A rendszeres táviratváltáson kívül a nagykövetnek havonta elemzéseket kellett készítenie az ország politikai helyzetéről a külügy számára.⁴ A budapesti szovjet nagykövet kettős szerepéből adódóan – Magyarországon nem csupán a szovjet államot, de az SZKP-t is képviselte – fontosabb jelentései vagy közvetlenül, vagy a Külügyminisztérium illetékes osztályának közvetítésével eljutottak az SZKP KB Elnökségének egyes tagjaihoz, illetve az SZKP KB külügyi osztályára is.

1956 decemberétől több olyan feljegyzéssel rendelkezünk, amelyeket a budapesti szovjet nagykövetség diplomatái készítettek a partnereikkel folytatott beszélgetésükről, de az alább közölt dokumentum a legkorábbi általunk ismert forrás, amely összefoglalja a Magyarországon a forradalmat követően lezajlott fontosabb eseményeket, s amely háttéranyagul szolgálhatott az 1957. márciusi kormánytárgyalásokkor. E jelentések arról tanúskodnak, hogy a szovjet nagykövetség informátorainak köre a forradalom előtti időszakhoz képest alig változott, többségükben azokból a politikusokból állt, akiket a Kádár-féle vezetés „rákosista” jelzővel illetett. Az ő helyzetértékelésük markánsan eltért a *Magyar Szocialista Munkáspárt* (MSZMP) vezetőinek a konszolidáció sikereit hangsúlyozó véleményétől. Egyikőjük, a Szovjetunióból hazatért Altomáré Iván, aki 1952 elejétől 1956 júliusáig az élelmiszeripari miniszteri posztot töltötte be, 1957. január 8-án például arról beszélt a nagykövetség első beosztottjának, hogy véleménye szerint a „kormány és az MSZMP nagyon lassan hajtja végre a munkás-

⁴ Centralno-Vosztočna Jevropa vo vtoroj polovinye XX. veka. 1. Sztanovlenyije „realnogo szocializma” 1945–1965. Red. I. I. Orlik. Moszkva, 2000. 311.

osztály és a dolgozó parasztság hatalmának megerősítésére vonatkozó intézkedéseket. Az ellenforradalom szétverése az országban, amelyet a Vörös Hadsereg kezdett meg, lényegében abbamaradt.” Úgy vélte, a határozott fellépést akadályozza, hogy a vezetés nem egységes: „Egyfelől van a Kádár elvtárs vezette csoport, másfelől azoknak az elvtársaknak a csoportja, akik részt vettek a spanyolországi eseményekben, s amelyet Münnich elvtárs vezet. Amíg az első csoport a szocialista tábor országainak álláspontján áll, a másik csoport gyakorlati tevékenységében a jugoszláv orientációt támogatja.”⁵ Hasonló véleménnyel volt a magyarországi helyzetről a moszkvai magyar nagykövet, Boldoczki János is, akinek beszélgetőpartnerei a szovjet külügyminisztérium V. Európai Osztályának vezetői, illetve munkatársai voltak. Ezek az információk nem csupán a külügyi jelentésekbe, de az SZKP KB Elnöksége számára készített összefoglalókba is bekerültek, és befolyásolták a szovjet pártvezetés tagjainak Magyarországról alkotott képét.

Az a tény, hogy a szovjet diplomaták meglehetősen szűk körből szereztek információjukat, eleve egyoldalúvá tette jelentéseiket. Ugyanakkor e dokumentumok olvasásakor nem szabad figyelmen kívül hagynunk készítőik szellemi és ideológiai korlátait sem: a szovjet diplomaták számára az 1956. októberi forradalom nem lehetett más, mint „a belső és a nemzetközi reakció széleskörűen kitervelt összeesküvése”.

*

Magyar részről a legfelső szintű találkozót elsősorban gazdasági megfontolások miatt szorgalmazták. Kádár János Nyikita Hruscsovnak 1956. november 23-án és december 11-én írt levelében a gazdasági katasztrófa elkerülése érdekében sürgős gazdasági és pénzügyi segítséget kért a szovjet kormánytól. A szovjet párt főtitkára december 14-i válaszelevelében késznek mutatkozott a gazdasági segítségnyújtásra, és utalt arra is, hogy a felvetett további gazdasági kérdések megtárgyalására (például a széntermelés helyzetének és perspektívájának vizsgálata) a szovjet delegáció akár december folyamán kész Budapestre utazni.⁶ A szovjet küldöttség és a magyar gazdaságpolitikusok között 1956 decembere és 1957 januárja között több kétoldalú megbeszélésre került sor, és 1957. január 15-én megkezdődtek a magyar–szovjet gazdasági tárgyalások is. Kádár ezzel összefüggésben javasolta a minisztertanács 1957. január 24-i ülésén, hogy a kereskedelmi tárgyalások befejezésével a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság között kormány szinten jöjjön létre megállapodás, melyben gazdasági kérdéseken túlmenően bizonyos politikai kérdéseket is rendeznek. A kormány a javaslatot elfogadta és a kormányközi megállapodás aláírására Kádár Jánost hatalmazta fel.⁷

5 AVP RF f. 077. op. 38. papka 192. gy. 5.

6 Az ezzel kapcsolatos levélváltást ld. Magyar Országos Levéltár (= MOL) M-KS 288. f. 9/1956/7. ó. e.

7 MOL XIX-A-83-a 163. d.

A politikai jellegű kérdések felvetését nem csupán Kádár szorgalmazta, a magyar–szovjet viszony rendezésének, illetve a kapcsolatok új alapokra helyezésének szükségességéről az MSZMP ideiglenes vezető testületeiben 1956 novemberében folyamán többször szó esett, s a kérdés gyakorlatilag a magyar párt- és kormányküldöttség moszkvai látogatásáig napirenden maradt. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága (IKB) 1956. november 11-i ülésén előbb Fehér Lajos, majd hozzá csatlakozva Földes László javasolta, hogy az MSZMP forduljon az SZKP-hoz, hívja össze a nyolc szocialista párt vezetőit, és tárgyalják meg, hogy milyen alapokra helyezték a szocialista pártok együttműködését. A javaslatot Földes azzal indokolta, hogy Mihail Szuszlovnak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tiszteletére rendezett ünnepségen elmondott beszédét olvasva olyan érzése van, hogy a SZKP KB nem vonta le a kellő következtetéseket az elmúlt 6–8 évben, vagy akár 1945 óta folytatott politikáját illetően, ezért „a Szovjetunió érdekében, de az egész nemzetközi munkásmozgalom érdekében is szorítani kell az elvtársakat, hogy változtassanak ezen a politikán”.⁸

A két ország közötti viszony tisztázásának kérdését Kádár a szovjet pártelnökség Budapesten tartózkodó vezetői előtt is felvetette. Mint az Malenkov és munkatársai 1956. november 22-i, az SZKP Központi Bizottságának küldött jelentéséből kitűnik, Kádár szerint „a nemzeti kérdés a magyar események fényében mindenekelőtt a szuverenitás és függetlenség kérdése. [...] A tömegek tudni akarják [...], hogyan alakulnak a továbbiakban Magyarország és a Szovjetunió, valamint a többi szocialista ország kölcsönös kapcsolatai. [...] a szuverenitásról, a függetlenségről, az egymás belügyeibe való be nem avatkozásról, mint olyan elvekről, amelyeken a Szovjetunió és a népi demokratikus országok közötti kapcsolatok nyugszanak, korábban is többször nyilatkoztunk. A gyakorlatban azonban ezeket az elveket nem mindig tartottuk be. [...] Konkrétan meg kell mondanunk a népnek, hogyan fognak a gyakorlatban megvalósulni ezek az elvek a jövőben. Tisztázni kell a pártok közötti viszonyt, ezt követően az állami vonalat, és megfelelő távlatot kell adni a kérdésnek.”⁹ Kádár a szovjet kormány 1956. október 31-i nyilatkozatának továbbfejlesztésére és konkretizálására tett javaslatot, amely szerinte lehetővé tenné, hogy Magyarország függetlenségének és szuverenitásának kérdésében „pozitív” párt- és kormányprogramot dolgozzanak ki. A már idézett november 11-i KB-ülésen elhangzottak alapján a szovjet politikusok

8 A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. 1956. november 11.–1957. január 14. Szerk., jegyz. Némethné Vágyi Karola–Sipos Levente. H. n., 1993. 47. A Fehér–Földes-javaslat határozati szintre emelkedett, és ennek megfelelően Kádár nov. 12-én levelet írt Hruscsovnak, amelyben javasolta, hogy az SZKP, valamint a népi demokratikus országok testvérpártjainak küldöttei tanácskozzanak az egymás közötti viszonyról, ill. azon belül a nemzeti kérdéssről a magyarországi események tapasztalatai alapján, és ennek előkészítésére az SZKP KB Elnöksége két-három tagjának Magyarországra küldését javasolta. A válasz már másnap, nov. 13-án megérkezett: Hruscsov egyetértését fejezte ki a tanácskozás összehívásával, és közölte, hogy a Budapesten tartózkodó Szuszlov és Arisztov, ill. a napokon belül odaérkező Malenkov megtárgyalják vele az előkészítéssel kapcsolatos kérdéseket. MOL M-KS 288. f. 9/1956/7. ő. e.

9 Hiányzó lapok 1956 történetéből i. m. 172.

arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar pártvezetésen belül akadnak olyanok, akik hajlamosak bírálni az SZKP-nak a népi demokratikus országokkal kapcsolatos politikáját, s ebben a bírálatban hasonlóságot véltek felfedezni Tito pulai beszédével.

A kétoldalú viszonyt illetően a legélesebben talán Földes László fogalmazott az IKB 1956. december 2–3-i ülésén, a párt feladataival kapcsolatos vitában. Szerinte az MSZMP-nek két kérdést kell megválaszolnia: „Az egyik a Szovjetunióhoz való viszonyunk kérdése. [...] Nekünk nyilatkozni kell arról, hogy [a] Szovjetuniót továbbra is példaképünknek tekintjük, hálásak vagyunk, hogy most ismét segített nekünk, de ugyanakkor meg kell mondanunk, hogy miben kell új alapokra helyezni viszonyunkat. [...] Meg kell mondani, hogy önállóak és függetlenek vagyunk [...] Meg kell mondani, úgy, ahogy érezzük és gondoljuk, úgy, ahogy a Szovjetunió is gondolja és deklarálja, az egyenjogúság alapján.”¹⁰

Feltehetőleg az új alapelvek rögzítésének szándékával született az az 1956. december 12-i keltezésű, aláírás nélküli dokumentum is, amely Apró Antal miniszterelnök-helyettesi iratai között maradt fenn, és *A szovjet–magyar viszony kérdéséhez* címmel meglehetősen kritikusan elemzi a kétoldalú kapcsolatokat 1945-től 1956-ig.¹¹ A feljegyzésben rögzített vélemény nem vált hivatalos állásponttá, de néhány ott felvetett probléma (mint például a Szovjetunióknak átadott német javak megváltásáért fizetendő tartozás elengedése) felkerült belőle az 1957 januárjában kezdődött gazdasági tárgyalások napirendjére.

1957. február 7-én a magyar–szovjet kormánytárgyalások előkészítésével a kormány Apró Antalt és Horváth Imrét bízta meg.¹² A Külügyminisztériumban a tárgyalásokkal kapcsolatos feladatterv már 1957. február 8-án elkészült. Ez a gazdasági kérdések összeállítása mellett fontosnak tartotta a szovjet–magyar viszony rendezésére vonatkozó állásfoglalás kidolgozását is. A szovjet referatúra február 9-én összeállított napirendtervezetében – amelyet már aznap továbbítottak a kormány titkársága vezetőjének, Olt Károlynak is – a megtárgyalandó politikai kérdések között szerepelt a nemzetközi helyzet értékelése és a két ország közötti kapcsolatok, a magyarországi 1956. októberi események és a belpolitikai helyzet elemzése, a *Varsói Szerződés* és a Magyarországon állomásozó szovjet csapatokkal kapcsolatos kérdések, illetve a két ország jövőbeni politikai együttműködése. A tervezetben a gazdasági kérdések domináltak (a gazdasági kapcsolatok értékelése, gazdasági egyezmények felülvizsgálata, a volt német vagyonért fizetett vételár hátralékának elengedése és az osztrák igények tisztázása, speciális [katonai jellegű] hiteltartozások elengedése, egymilliárd rubel hosszúlejáratú hitelkérelem a Szovjetuniótól, hosszúlejáratú beruházási hitelkérelem stb.), de fel kívánták vetni a kulturális együttműködés problémáit, illetve jogi és konzuli jellegű kérdéseket is.¹³ A tárgyalások előkészítése céljából a Külügyminisztéri-

10 Az MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. I. m. 157–158.

11 A dokumentumot ld. „Nem hivatalos álláspont.” Ismeretlen dokumentum a magyar–szovjet kapcsolatokról 1956 decemberéből. Közreadja: Baráth Magdolna. www.archivnet.hu 9. évf. 1. sz.

12 MOL XIX–A–83–a 163. d.

13 MOL XIX–A–2–gg 39. d.

um, a Minisztertanács Hivatala, a Gazdasági Bizottság, a Külkereskedelmi Minisztérium és a Pénzügyminisztérium képviselőiből bizottság alakult.

A Szovjetunió kormányától Nyikolaj Bulganyin miniszterelnök aláírásával február közepén érkezett meg az értesítés arról, hogy a magyar kormánydelegációt március 6-án várják a két kormány közötti tárgyalások lefolytatására. Ezt Kádár János a kormány február 14-i ülésén jelentette be. Ezt az időpontot azonban a szovjet kormány néhány nappal később március 8-ra módosította, s mivel Kádár szerint ez a magyar delegáció számára csak legfeljebb négynapos tartózkodást tett volna lehetővé, február 21-én kérték a tárgyalások 1957. március 18–20. körüli időpontban történő megtartását. A szovjet kormány pozitív válasza egy héttel később már a magyar vezetés előtt volt.

Ezzel párhuzamosan mindkét fél részéről intenzív előkészítő munka kezdődött. Nyikolaj Patolicsev¹⁴ külügyminiszter-helyettes 1957. február 18-án levélben fordult Borisz L. Vannyikov középépítési miniszterhez, Ivan G. Kabanov külkereskedelmi miniszterhez és K. I. Kovalhoz, a népi demokratikus országokkal való gazdasági kapcsolatokat intéző főigazgatóság vezetőjéhez. Arra kérte őket, írják meg javaslataikat, hogy a küszöbönálló magyar–szovjet tárgyalások alkalmával milyen kérdéseket kellene felvetni, illetve melyek azok a témák, amelyeknek véleményük szerint a tárgyalásokról kiadott közös nyilatkozatban is szerepelni kell.¹⁵ A külügyminiszter-helyettes ugyanezen a napon levelet intézett Vaszilij Szokolovszkijhoz,¹⁶ a Szovjetunió honvédelmi miniszterének helyetteséhez is. Őt ugyancsak arra kérte, tegyen javaslatokat a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásával, illetve mindazokkal a kérdésekkel összefüggésben, amelyek véleménye szerint a magyar kormánydelegációval való tárgyalások alkalmával meg kellene vitatni.

Szokolovszkij választát Patolicsev 1957. február 26-án kapta kézhez, a többiek javaslatait nem ismerjük. A honvédelmi miniszterhelyettes a magyar katonai delegációval 1957 januárjában folytatott tárgyalások alapján úgy vélte, magyar részről felvethetik egy egyezmény megkötésének szükségességét a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok jogi státuszáról. Szokolovszkij ettől nem zárkózott volna el, de csak későbbi időpontban, a helyzet jelentős javulása után tartotta időszerűnek. Számolt azzal is, hogy magyar részről felvetik a magyar hadsereg létszámcsökkentésével összefüggésben feleslegessé vált fegyverzet és haditechnika Szovjetuniónak történő átadását is. Utóbbi kérdésben az 1957. január 29–30-i tárgyalások alkalmával abban állapodtak meg a magyar delegációt vezető Münnich Ferencsel, a fegyveres erők miniszterével, hogy a szovjet fél a feleslegessé vált hadianyagoknak csak egy részét veszi át. Szokolovszkij állítása szerint

14 Nyikolaj Szemjonovics Patolicsev 1956–1957-ben töltötte be a külügyminiszter-helyettesi posztot. 1957–1958-ban a külügyminiszter első helyettese, majd 1985-ig külkereskedelmi miniszter volt.

15 AVP RF f. 077. op. 38. papka 193. gy. 17.

16 Vaszilij Danyilovics Szokolovszkij 1949 és 1953 között a Szovjetunió fegyveres erők miniszterének első helyettese, majd 1960-ig a honvédelmi miniszter első helyettese volt. Ezzel egyidejűleg 1952 és 1960 között a szovjet fegyveres erők vezérkari főnöke volt.

javaslataikat az SZKP KB Elnöksége megvitatta és február 2-án határozatot is hozott, amelynek végrehajtása akkor már folyamatban volt.

Miközben a magyaroknak semmilyen információ nem állt rendelkezésükre arra vonatkozóan, hogy Moszkvában miről akarnak tárgyalni velük, a szovjet fél felkészülését segítette az is, hogy Horváth Imre külügyminiszter nem hivatalosan átadta Jurij Andropovnak a magyar–szovjet kormánytárgyalások tárgyalási tematikáját és a közös nyilatkozat magyar tervezetét, amelyet a szovjet nagykövet 1957. február 18-án továbbított Dimitrij Sepilov külügyminiszternek.¹⁷

Az SZKP KB Elnöksége 1957. február 28-i ülésén foglalkozott a magyar kormánydelegációval folytatandó tárgyalások kérdéseivel, amikor megtárgyalta Anasztasz Mikojan miniszterhelyettes, valamint a magyarországi tárgyalásokat vezető Ivan Fjodorovics Szemicsasztnov külkereskedelmi miniszterhelyettes feljegyzéseit a két ország közötti 1957. évi áruforgalomról és a Magyarországnak történő segítségnyújtásról, valamint a tárgyalásokról kiadandó közös nyilatkozat szövegét. A Szovjetunió Minisztertanácsa Elnökségének külgazdasági kérdésekkel foglalkozó bizottsága az SZKP KB-nak benyújtott előterjesztésében a Magyarországnak nyújtandó gazdasági és műszaki segítségnyújtásra 1750 millió rubelt, ebből 1957-re 1000 milliót javasolt. Ez az összeg magában foglalt 540 millió rubelnyi áruhitelt, valamint 240 millió rubel értékű szabadon felhasználható valutahitelt; a korábban felvett 154 millió rubelt kitevő hitelek törlesztésének elhalasztását 10 évre, 1961-től kezdve; Magyarország 458 millió rubelnyi fegyvervásárlási hitelének elengedését, valamint a német javak Magyarországnak történt eladása után fennmaradt tartozás leírását stb. Az ülésről az SZKP KB Általános Osztálya vezetője, V. Ny. Malin által készített rendkívül szűkszavú feljegyzés arról tanúskodik, hogy az Elnökség tagjai elégedetlenek voltak a javaslatok gazdasági részével. Kaganovics azt firtatta, milyen a magyar gazdaság állapota, hová mennek el a Szovjetuniótól kért pénzek. Többen nem értettek egyet a magyar adósság elengedésével, Molotov egyenesen úgy vetette fel a kérdést: „úgy teszünk, mintha mi lennénk a hibásak”.¹⁸

A testület Andrej Gromikót bízta meg azzal, hogy a tárgyalásokra dolgozza ki az államközi kapcsolatokat érintő javaslatokat. A külgazdasági kapcsolatokkal foglalkozó kormánybizottság javaslatait – amely igyekezett figyelembe venni a magyar fél kívánságait is – az Elnökség nem fogadta el, a vitában elhangzottak figyelembevételével átdolgozását javasolták. A pártvonalon történő tárgyalások előkészítő anyagait a határozat szerint Szuszlovnak és Ponomarenkónak kellett elkészíteni.¹⁹

17 AVP RF f. 077. op. 38. papka 193. gy. 17.

18 Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. 1. Csernovije protokolnije zapiszi zaszedanyij. Sztyenogrammi. Glav. red. A. A. Furszenko. Moszkva, 2004. 231.

19 Az ülésre készített előterjesztéseket és a határozatot ld. Prezidium CK KPSZSZ. 2. Posztanovlenijija 1954–1958. Glav. red. A. A. Furszenko. Moszkva, 2006. 587–600. Az SZKP KB Elnöksége 1957. márc. 11-én tárgyalta meg Gromiko, ill. a külgazdasági kérdésekkel foglalkozó bizottság új javaslatait, erről a tanácskozásról azonban nem áll rendelkezésünkre forrás.

Kádár János az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának (IIB) 1957. február 12-i ülésén jelentette be, hogy megérkezett a hivatalos értesítés a magyar kormánydelegáció fogadásáról. A tárgyalások előkészületeiről az IKB 1957. február 26-i ülésén esett először szó a gazdasági helyzettel összefüggésben Apró Antal hozzászólásában, aki a küszöbönálló találkozózt csak gazdasági kérdésekről folyó megbeszélésként értelmezte, s az akkor folyó csehszlovák tárgyalásokkal hasonlította össze. Mint fentebb már utaltunk rá, Kádár János a tárgyalásoknak kezdetől fogva politikai jelentőséget is tulajdonított, s ennek megfelelően a Külügyminisztérium Kollégiuma által 1957. március 5-én megvitattott előkészítő anyag is foglalkozott politikai jellegű kérdésekkel is. Az előterjesztő Mányik Pál (a szovjet relációval foglalkozó I. Politikai Osztály vezetője) a tárgyalások célját a következőképpen jelölte meg: „A magyarországi események és az október 30-i szovjet nyilatkozat után szükségessé vált, hogy a Szovjetunió rendezze a kérdéseket a népi demokratikus országokkal. A mi delegációnk tárgyalása a Szovjetunió vezetőivel azt a célt akarja elérni, hogy a viszonyt tisztázzuk, másodsorban újabb gazdasági segítséget akarunk kérni.”²⁰

Az ülésen a közös nyilatkozat magyar tervezetének előkészítésekor a legtöbb vitát az váltotta ki, hogy a kétoldalú viszonyban korábban tapasztalt gazdasági és politikai hibákat konkrétan felvessék-e. Szóba került a magyar urán és a forint–rubel árfolyamának a kérdése is, de mivel a gazdasági tárgyalások még nem fejeződtek be, nem jutottak egyetértésre abban a kérdésben, hogy erre a nyilatkozatban ki kell-e térni. A nyilatkozattervezetbe bekerült, hogy a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának kérdéseit külön egyezményben kell szabályozni, és megfogalmazták azokat az elveket is, amelyek alapján az ügyet magyar részről rendezni kívánták. A kormány 3127/1957. (III. 8.) számú, a magyar–szovjet kormánytárgyalások napirendjéről szóló határozata alapján a politikai jellegű kérdések között szerepelt volna a két ország közötti kapcsolatok elemzése, valamint a *Varsói Szerződés* és a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kérdése.²¹

A korábbi kétoldalú viszony értékelésére és a *Varsói Szerződés* ügyének érdemi megvitatására vonatkozó magyar javaslat elvetését azonban a szovjet küldöttség számára készített tárgyalási anyag már előrevetítette. Az SZKP KB Elnöksége 1957. február 28-i ülésén kapott felhatalmazás alapján a külügyminisztériumban elkészített tárgyalási direktívák arra utasították a szovjet tárgyaló delegációt, hogy állapodjanak meg a magyarokkal arról: a közös nyilatkozatban a magyar kormány nevében jelentsék ki, hogy „a szovjet csapatok Magyarország területén való ideiglenes tartózkodása szükséges és mindenekelőtt megfelel a magyar nép érdekeinek”.²² Abban az esetben, ha magyar részről felvetették vol-

20 MOL XIX-J-1-o 10. d. 00 100/5-1957. márc. 5.

21 A határozatot ld. Az MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. V. 1956. november 14.–1957. június 26. Szerk., jegyz. Baráth Magdolna–Feitl István–Némethné Vágyi Karola–Ripp Zoltán. Bp. 1998. 362–363.

22 AVP RF f. 077. op. 38. papka 193. gy. 17.

na az ideiglenesen Magyarország területén található szovjet csapatok jogi státuszára vonatkozó egyezmény megkötésének kérdését, az utasítás úgy szólt: „elvben hozzá kell járulni ilyen megállapodás megkötéséhez, és meg kell említeni a közös közleményben. Ugyanakkor ne jelöljük meg az aláírás időpontját, állapodjanak meg a magyar küldöttséggel annak célszerűségéről, hogy ezt a kérdést később vizsgálják meg, figyelembe véve a magyarországi helyzet fejlődését. Célszerű a kommunikációban olyan nyilatkozatot tenni, hogy a megállapodás megkötéséig mindkét fél konzultálni fog olyan ügyekben, amelyek a szovjet csapatok Magyarország területén való tartózkodásával összefüggésben felvetődhetnek.”²³

A tárgyalások előkészítése közepette Szemeciasztnov március 12-én nyújtotta át Kádár Jánosnak a szovjet kormány válaszát azokra a gazdasági kérdésekre, amelyeket a magyar és a szovjet delegáció 1956. december–1957. január folyamán tárgyalt. A szovjet fél majdnem minden magyar kérésnek eleget tett. Az Apró Antal által 1957. február 20-án Averkij Arisztov KB-titkárhoz írt 15 oldalas levélben felvetett kérések (a speciális [hadianyag] szállítások során keletkezett 470 millió rubel magyar adósság törlése; a volt német javak kifizetésében fennmaradt 1047 millió forint adósság törlése; az 1950–1955 közötti nem kereskedelmi fizetések során keletkezett magyar károk megtérítése mintegy 100 millió rubel összegben; a 15 évre nyújtott korábbi hitel kamatfizetésének módosítása; a 244 millió rubel korábban nyújtott hitel törlesztésének átütemezése) kedvező elbírálása mellett ígéretet tett arra, hogy megvizsgálják a magyarországi ipari üzemek építéséhez nyújtandó gazdasági és pénzügyi segítség kérdését (ennek mértékét későbbi tárgyalások határozták volna meg), egyetértett a Magyarország területén tartózkodó szovjet hadsereg által igénybevetett szolgáltatások szabályozásában, és késznek mutatkozott a szovjet hadsereg magyarországi jogi státuszára vonatkozó egyezmény megkötésére is. A szovjet kormánytól érkezett válaszjegyzék azonban mintegy 520 millió rubel értékű áruhitelkérelmet utasított vissza, ami a magyar gazdaság számára rendkívül nehéz helyzetet teremtett.

Március folyamán a szovjet vezetés számára újabb elemzések is készültek. A Szovjetunió Külügyminisztériuma Tájékoztatási Bizottságának elnökhelyettese, I. Tugarinov 1957. március 12-i keltezéssel a küszöbönálló kormánytárgyalásokkal összefüggésben küldte el azt a Magyarország belpolitikai helyzetéről szóló elemzést a párttárgyalások előkészítéséért felelős Mihail Szuszlovnak, amely néhány ponton hasonlóságot mutat a budapesti szovjet nagykövetség itt közölt, majd egy hónappal korábbi dokumentumával. Készítői elismerték, hogy a magyar vezetés jelentős sikereket ért el a konszolidációban, a párt és a kormány politikája egyre világosabb és határozottabb, de a belpolitikai helyzetet továbbra is feszültnek vélték. Aggályosnak tartották, hogy még a párt soraiban sincs teljes egység a Magyarországon végbement események értékelésében és továbbra is erősek a jugoszlávbarát hangulatok a vezetők körében is. A szovjet diplomaták véleménye szerint a magyarországi politikai helyzet stabilizálásában továbbra is

23 Uo.

komoly akadályt jelentettek a nacionalista és szovjetellenes hangulatok, s úgy vélték, „a magyar elvtársak még bizonyos féltékenységet és határozatlanságot mutatnak ezekkel a hangulatokkal szembeni harcban”.

Néhány nappal később Tugarinov a Magyar Népköztársaság gazdasági helyzetéről szóló összefoglalót juttatott el az SZKP KB titkárának, amelyben szintén megismétlődnek a gazdaságirányítási rendszert ért kritikák. Miközben a dokumentum elismerte, hogy a magyarok jelentős sikereket értek el a gazdasági élet normalizálásában és a forradalmi események gazdasági következményeinek felszámolásában, hosszan foglalkozott a gazdaságirányítási rendszert illetően a magyar gazdaságpolitikusok között meglévő nézetkülönbségekkel. Az elemzés készítői arra a következtetésre jutottak, hogy e tekintetben még nem sikerült leküzdeni az egyes párt- és gazdasági vezetők körében tapasztalható „nem marxista” nézeteket.²⁴

A kormánysszintű tárgyalásokon Kádárnak és munkatársainak a remélt szovjet anyagi segítség volt a legfontosabb, hiszen csak ettől remélhették a fenyegető gazdasági helyzet megoldását, a lakosság anyagi igényeinek kielégítését, végső soron a politikai konszolidáció megalapozását. A végeredmény ebben a tekintetben kedvezően alakult: Hruscsov már az első tárgyalás alkalmával kilátásba helyezte a hitelkérdés újratárgyalását, s ígéretet tett arra, hogy a szovjet küldöttség tagjai még egyszer tanácskoznak arról, „hogyan lehetne megtalálni azokat a lehetőségeket, hogy maximálisan kielégítsék a magyar fél kérését”.²⁵ Magyarország végül 1957-ben 875 millió rubel áru- és devizahitelt kapott 1961-től kezdődő törlesztésre.²⁶

Mindazonáltal az 1957. márciusi moszkvai tárgyalások politikai szempontból sem tekinthetők eredménytelennek. Kádár János bizalmat kapott a szovjet vezetéstől, tárgyalópartnereitől ígéretet kapott arra, hogy Rákosi nem térhet vissza a hatalomba és zöld utat adtak a büntetőeljárás megindításához Nagy Imre és csoportja ügyében. Rákosi SZKP KB-hoz írt levelének említése ugyan valószínűleg szerzett néhány kellemetlen percet Kádár Jánosnak, addigra azonban az SZKP KB Elnökségében már eldőlt: „Kádáron kívül nincs más figura – támogatni kell.”²⁷ Ezt a szovjet vezetés oly módon is nyomatékosította, hogy határozatilag kötelezte Bulganyint: a március 27-i magyar–szovjet barátsági nagy-

24 Mindkét dokumentumot ld. Rosszizskij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Isztorii f. 5. op. 28. gy. 479.

25 Hiányzó lapok 1956 történetéből i. m. 306.

26 MOL XIX–J–1–j SzU Tük. 5. d. IV–100/1957.

27 Az SZKP KB Elnöksége 1957. márc. 27-én, a magyar–szovjet tárgyalások ideje alatt Molotov kérésére tűzte napirendre Rákosi márc. 25-i levelének megtárgyalását. Az Elnökségben Zsukov és Kaganovics azon felvetése ellenére, hogy nem kell a magyar pártügyebe beavatkozni, végül egyöntetűen az a vélemény alakult ki, hogy nem célszerű Rákosi visszatérése Magyarországra. Döntés született arról, hogy a magyar delegációt megismertetik Rákosi levelével, és Bulganyin a nagygyűlésen is beszél majd Rákosi szerepéről. Prezidium CK KPSZSZ 1954–1964. 1. I. m. 241–242.

gyűlésen ítélje el a Rákosi–Gerő-féle vezetésnek a szocializmus építésében elkövetett hibáit.²⁸

A kormánytárgyalásokról kiadott közös nyilatkozat és az abban tett ígéret a kétoldalú kapcsolatok egyezményes alapokra helyezéséről új szakaszt nyitott a két ország közötti viszony történetében. Annak ellenére, hogy Kádár és munkatársai „kényes” politikai kérdések felvetésével nem akarták kiélezni a kétoldalú viszonyt, az 1957. március 28-i deklaráció a szovjet kormány 1956. október 30-i nyilatkozata mellett hosszú éveken keresztül hivatkozási alappá vált a diplomáciai kapcsolatok fejlődését elemző szovjet külügyi iratokban.

DOKUMENTUM

A Szovjetunió magyarországi nagykövetsége

Titkos
1957. február 18.

A Szovjetunió külügyminiszter-helyettesének
Patolicsev elvtársnak

Az utóbbi másfél–két hónapban Magyarország belpolitikai helyzetében bizonyos fordulat tapasztalható a javulás irányába. A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány határozott intézkedéseinek és a Szovjetunió, valamint a szocialista tábor többi országa széles körű segítségének köszönhetően az országban a társadalmi, politikai és gazdasági élet további normalizációja zajlik. Mindezzel együtt még mindig akad számos komoly politikai és gazdasági jellegű nehézség és megoldatlan probléma, amelyek a múltban elkövetett hibák és az 1956. október–novemberi ellenforradalmi lázadás eredményeképpen léptek fel.

A magyarországi ellenforradalmi lázadás a belső és a nemzetközi reakció széleskörűen kitervelt összeesküvése volt, amely a magyar nép forradalmi vívmányainak megsemmisítésére, fasiszta diktatúra megteremtésére, Magyarországnak új háborús tűzfészekké való alakítására, a szocialista tábor egységének aláásására, a nemzetközi munkás- és kommunista mozgalom szétverésére irányult. A magyar kommunisták legegészségesebb részének határozott fellépése az ellenforradalom és Nagy Imre kormányának áruló politikájával szemben, az általuk létrehozott Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány, majd az ellenforradalmi lázadás leverése a szovjet csapatok segítségével a nemzetközi reakciónak ezeket a terveit megghiúsították. Új szakasz kezdődött a magyar nép életében és Magyarországnak a szocializmushoz vezető úton való fejlődésében, amelyet a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány november 4-i felhívása, az MSZMP Ideigle-

²⁸ Mitying druzsbi mezsdu narodami Szovjetszkogo Sojuza i Vengerszkoj Narodnoj Reszpubliki. Pravda 1957. márc. 28. 2.

nes Központi Bizottsága 1956. november 4-i felhívása²⁹ és azoknak az utóbbi hónapokban elfogadott határozatai jelöltek ki.

Mind a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány, mind az MSZMP meglehetősen nehéz körülmények között, az osztályerőknek az országban való kedvezőtlen megoszlása közepette kezdték meg tevékenységüket. Az első időben csak a munkásosztály kis része támogatta a Kádár-kormányt és viszonyult megértően az MSZMP szervezeteinek létrehozásához. A munkásosztályba beáramlott idegen elemek – a volt gyártulajdonosok és nagybirtokosok, kereskedők, kulákok, horthysta tiszték és csendőrök – aktívan felléptek a népi demokratikus rendszer ellen, és az ellenforradalom alapvető erejét képezték az ipari üzemekben és a közlekedésben. A munkások túlnyomó része, amelyben jelentős számban vannak olyan emberek, akik a parasztok köréből jöttek vagy közvetlen kapcsolatuk van a földdel, nem lépett fel az ellenforradalmi lázadás ellen, november 4. után viszont a reakció demokratikus jelszavainak engedve, objektív módon elősegítette az ellenforradalmi erők tevékenységét a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány elleni harcában. A lázadó elemeknek sikerült megtéveszteni a munkásosztálynak ezt a részét és a párt irányításának hiánya, valamint a közöttük széles körben elterjedt kispolgári, szociáldemokrata és nacionalista nézetek miatt felhasználnia saját céljaira. Ezzel magyarázható például az a körülmény, hogy novemberben és december első felében az ország és különösen Budapest ipari üzeleinek és közlekedésének döntő többsége sztrájkolt. Az ipari termelés színvonala szeptemberrel összehasonlítva jelentősen csökkent és 35–40%-nál nem volt magasabb, csökkentek az állami nyersanyagkészletek, az iparcikkek és mezőgazdasági termékek. Ennek ellenére a munkások és az alkalmazottak továbbra is kapták a fizetésüket, ami a pénzügyi helyzet súlyos romlását és az infláció veszélyét kellett, hogy kiváltsa az országban.

A magyar parasztság összességében nyugodtan viselkedett, kivéve annak kulák részét. A parasztság alapvető tömege, amely megértette Mindszenty bíboros és a hozzá hasonló emberek restaurációs kijelentéseinek és tetteinek értelmét, nem nyújtott segítséget az ellenforradalmi erőknek. Ezt természetesen elősegítették a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormánynak a dolgozó parasztság érdekei védelmére, a paraszti háztartások kollektivizálásának ügyében korábban elkövetett hibák kijavítására irányuló programnyilatkozatai és gyakorlati intézkedései, a földterületek felosztásának végrehajtása stb.³⁰

Különösen nagy forrongás volt az értelmiség körében, mindenekelőtt az írók, újságírók és a diákok között. Az értelmiség többsége nyíltan kifejezésre juttatta elégedetlenségét a Kádár-kormánnyal szemben, továbbra is ragaszkodott

29 A kormány felhívása a Szabad Nép 1956. nov. 6-i, az MSZMP IKB felhívása a lap nov. 7-i számában jelent meg. Létrejöttük és megjelenésük körülményeire ld. *Baráth Magdolna: A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956. október végi–november eleji tevékenységéről. Múltunk* 50(2005) 1. sz. 272–296.

30 A kormány 1957. jan. 24-i ülésén foglalkozott a mezőgazdasági ingatlanok tulajdoni és használati viszonyának rendezésével és 25 hold felső határig lehetővé tette a föld adásvételét.

az ellenforradalmi lázadás idején felvetett követelései teljesítéséhez. A magyar értelmiség alapvető tömege nyíltan ellenségesen viszonyult az MSZMP létrehozásához, elutasította felhívását és programnyilatkozatát.

Az ellenforradalmi erők, miután nyílt fellépésüket leverték, a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány és az MSZMP elleni harcban új taktikára tértek át, támogatást találván a nemzetközi reakció, valamint a jugoszlávok részéről. Az ellenséges elemek mindenütt hazug híreszteléseket, ellenséges röplapokat terjesztettek a Kádár-kormánnyal és az MSZMP-vel, a szovjet csapatokkal szemben, terrorizálták a lakosságot, orvul gyilkolva becsületes embereket. A szabotázs és a sztrájkok az ipari üzemekben és a közlekedésben, az 1956. december 4-i és 16-i kormány- és szovjetellenes utcai demonstrációk,³¹ a fasiszta provokációk Budapest számos kerületében, Miskolcon³² és más városokban, komoly akadályai voltak a közrend helyreállításának és az élet normalizálásának az országban. Eközben az ellenforradalom felhasználta saját céljaira a kormány határozatlanságát és jelentős ingadozását, amelyet a létrejött utáni első hetekben tanúsított. A kormánynak ezt az ingadozását és határozatlanságát bizonyos mértékig magyarázza az, hogy tagjainak egy része kételkedett az ellenforradalmi erők tevékenysége elleni határozott intézkedések meghozatalának szükségességében. A vezető magyar elvtársak sora egészen az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága decemberi üléséig azt a véleményt támogatta, hogy szükség van Nagy Imrének és környezete néhány tagjának a hatalomba történő visszatérésére, valamint a kormány összetételének más pártok képviselőivel történő mielőbbi kibővítésére.³³

1956. december első felében a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány és a [Magyar] Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottsága kezdett határozottabb intézkedéseket hozni, amelyek az ellenforradalmi erők leverésére és izolálására, a törvényes rend megteremtésére és az ország gazdasági, politikai és társadalmi életének normalizálására irányultak. Ilyenek voltak az ún. forradalmi bizottságok, területi munkástanácsok feloszlataásáról,³⁴ az üzemi munkástaná-

31 Dec. 4-ére nőtüntetést szervezett a Központi Munkástanács és értelmiségiek egy csoportja a Hősök terén. Dec. 5-én 12 óra körül több száz nő vonult a Március 15. tér felé, hogy virágokat helyezzenek el a Petőfi-szobor lábánál, de a szovjetek közbelépése véget vetett a megmozdulásnak. Aznap délután újabb tüntetést oszlatott szét a karhatalom a Szabadság téren. Dec. 12-én a Bosnyák téren volt tüntetés, amelyet a karhatalom széteszlatott.

32 Miskolcon 1956. dec. 10-én került sor tüntetésre, amikor a szovjetek a tömegbe lőttek. Többen meghaltak, amikor a menekülők alatt leszakadt a Szinva-híd.

33 E vélemény egyik legmarkánsabb képviselője Kőből József volt. Ezzel kapcsolatban ld. pl. hozzászólását az MSZMP IIB 1956. nov. 11-i ülésén. Az MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. I. m. 34–36.

34 A forradalmi bizottságok tevékenységével a kormány már 1956. nov. 19-i ülésén foglalkozott és azzal az indokkal, hogy túllépi hatáskörüket és nem tartják be a kormány rendeletét, szükségesnek tartotta „megfelelő intézkedések” meghozatalát. A „forradalmi bizottságok és más, hasonló elnevezésű társadalmi szervek megszüntetéséről” szóló 17/1956. (XII. 8.) sz. határozatot Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere saját hatáskörben adta ki (vagyis azt a Minisztertanács nem tárgyalta). A határozat a Magyar Közlöny 1956. dec. 8-i számában jelent meg

csok hatásköréről és tevékenységi köréről elfogadott határozatok.³⁵ A gyári-üzemi munkástanácsoknak az oda behatolt ellenforradalmi és pártellenes elemektől való megtisztítása céljából szükségesnek nyilvánították ezeknek a tanácsoknak az újjáavasztását. Ezeknek a forradalmi bizottságoknak és munkástanácsoknak néhány vezetőjét, akik nyíltan a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány és az MSZMP ellen tevékenykedtek, letartóztatták. Ugyanakkor határozatokat adtak ki katonai-tábori bíróságok létrehozásáról, a fegyvereknek a lakosság részéről történő mielőbbi beszolgáltatásáról, az ipari és közlekedési üzemek védelmének megszervezéséről. A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány szintén számos határozatot hozott, amely az ipari és mezőgazdasági termelés, a kereskedelem megszervezésére, a pénzügyi helyzet javítására, a munka megszervezésének és kifizetésének szabályozására, a munka- és az állampolgári fegyelem megerősítésére irányul. Ebből a célból határozatokat adtak ki az ipari üzemek nyersanyaggal, fűtőanyaggal és elektromos energiával történő ellátásáról, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, gépállomások javainak védelméről, a munkaszüneti napok kérdésének szabályozásáról, a gyári és üzemi munkások, valamint a bányászok fizetésének felemeléséről, néhány adó megszüntetéséről, a nyugdíjfizetés rendjéről stb.

A helyzet normalizálásában fontos szerepet játszottak a belső állambiztonsági egységek és katonai alegységek, amelyeket alapvetően a korábbi magyar hadseregnek a népi demokratikus rendhez hű tisztjeiből és katonáiból hoztak létre, s akik a kormány támaszai voltak az ellenforradalom elleni harcban és a társadalmi rend biztosításában.

Nagy politikai jelentősége volt az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 2–5-i ülésének, amely, miután minden oldalról elemezte az októberi eseményeket, azokat ellenforradalmi lázadásnak minősítette, amelynek a népi demokratikus rendszer megdöntése és a fasiszta rendszernek az országban történő visszaállítása volt a célja.³⁶

A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány és az MSZMP [I]KB számos lépést tett szoros, baráti kapcsolatok kialakítására a többi szocialista országgal az egyenjogúság és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján. 1956. no-

(589.), de azt a hivatalos lapban történt közzététel előtt a Népszabadság már dec. 5-én ismertette. A kormány dec. 9-én helyezte törvényen kívül a munkástanácsokat.

35 A kormány már 1956. nov. 13-i ülésén elhatározta, hogy rendeletet bocsát ki az üzemi munkástanácsokról. E rendeletében kimondta, hogy a munkástanácsok hatásköre kiterjed az üzemi élet minden területére, határozatait, ha azok az általános érvényű törvényekkel és törvényerejű rendeletekkel nem ellenkeznek, az igazgató köteles végrehajtani. A munkástanács döntött az üzem viszonyainak legjobban megfelelő bérrendszer kialakításában a rendelkezésre álló beralap felhasználásával. Ld. A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 2/1956. (XI. 16.) számú rendelete a munkástanácsnak működéséről. Magyar Közlöny 1956. nov. 20. 572. Ld. még: A forradalmi munkás–paraszt kormány rendelete a munkástanácsok működéséről. Népszabadság 1956. nov. 14. 1.

36 Az MSZMP IKB határozatát az „ellenforradalom” okairól közli: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. I. m. 238–246.

vember–1957. január folyamán tárgyalásokra és széles körű véleménycserére került sor az NDK, Románia, Csehszlovákia, Bulgária, a Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság kormányaival, valamint kommunista és munkáspártjaival, amelyek a teljes egyetértés szellemében zajlottak le.³⁷

A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány és az MSZMP KB határozott akciói élénk visszhangra találtak a pártaktíva, a munkások jelentős részének körében. 1956. december 6-án zajlott le a dolgozóknak az ellenforradalom leverése utáni első demonstrációja a Kádár-kormány támogatására.³⁸ A [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány intézkedései és az MSZMP KB decemberi határozatai helyeslésre találtak a decemberben–januárban zajló megyei és kerületi pártaktívákön. A KB irányvonala és a kormány intézkedései elleni egyes fellépéseket a pártaktívák résztvevőinek többsége kellőképpen visszautasította.

Meg kell jegyezni, hogy az MSZMP KB decemberi határozata után a kormány helyes álláspontot foglalt el az alapvető politikai és gazdasági kérdésekben, habár gyakorlati megvalósításukban lassúságot mutatott. Január 5-én a kormány nyilatkozatot tett közzé, amely a magyarországi események marxista-leninista elemzése mellett tartalmazta az államhatalom megerősítésének és további demokratizálásának, az ország gazdasága helyreállítása és továbbfejlesztése aktuális kérdései megoldásának, valamint a dolgozó tömegek életszínvonalának emelésének részletes programját.³⁹ A nyilatkozatban többek között rámutattak arra, hogy az 1956. november 4-én létrejött kormány a munkások és parasztok, a szocialista forradalom és a proletárdiktatúra kormánya. Ezért a forradalmi kormány egyik legfontosabb feladata a szocialista típusú munkás–paraszt állam, a társadalmi tulajdon, a szocialista törvényesség, a dolgozó nép felszabadulás óta elért demokratikus vívmányainak és jogainak védelme és megerősítése. A nyilatkozatban hangsúlyozták, hogy a kormány az államhatalom további demokratizálását a helyi feltételek és sajátosságok, valamint a baráti országoknak a gyakorlatban bevált tapasztalatainak figyelembevételével éri majd el.

Gazdasági téren a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány fő feladatának a gazdasági nehézségek leküzdését, az ipari termelés emelését és mindenekelőtt a szénkitermelés növelését, az infláció és a munkanélküliség veszélyének megszüntetésére konkrét intézkedések bevezetését, valamint az ipari termelési terveknek felülvizsgálatát jelölte meg, a meglévő lehetőségekből kiindulva. A kormány, abból a célból, hogy a lakossági igények teljesebb kielégítését biztosítsa,

37 Az NDK delegációjával 1956. nov. 20-án, a románokkal nov. 22–23-án folytak tárgyalások. 1957. jan. 1. és 4. között került sor a szovjet, bolgár, csehszlovák, román és magyar vezetők tanácskozására Budapesten. Csou En-laj kínai miniszterelnök 1957. jan. közepén tett kétnapos látogatást Budapesten.

38 A néhány száz fő részvételével zajló tüntetés a Nyugati pályaudvarnál összetűzésbe torkollott a gyárakból érkező és vidékre tartó munkásokkal. A karhatalom fellépése következtében keletkezett lövöldözésnek halálos áldozatai is voltak.

39 A Kádár-kormány programját ld. A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány nyilatkozata a legfontosabb feladatokról. Népszabadság 1957. jan. 6. 1–4.

lehetségesnek tartotta a magánszektor tevékenységének kiszélesítését az iparban és a kézműves szövetkezetekben. A kormánynyilatkozatban nagy figyelmet szenteltek a mezőgazdasági termelés növelése és intenzívebbé tétele biztosításának, a munkásosztály és a parasztság szövetsége további megerősítése alapján, a szövetkezetek, állami gazdaságok, gépállomások, valamint az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztság támogatásának és megsegítésének. Amint a nyilatkozatban említették, a kormány lehetőséget biztosítva a parasztságnak az ingatlan korlátozott adásvételére, a föld bérbeadására és részesművelésére, egyidejűleg nem engedti, hogy egy család kezén 20–25 holdnál nagyobb föld legyen, valamint, hogy idegen munkaerőt zsákmányoljanak ki. A kormány azzal, hogy bizonyos mértékig engedélyezi a magánkereskedelem fejlesztését, nem fog kárt okozni az állami és szövetkezeti kereskedelem további szélesítésének, a külkereskedelem fejlesztésének valamennyi országgal, különösen a KGST-tagállamokkal, a teljes egyenjogúság és kölcsönös haszon alapján.

Az ország népgazdasági irányítása megjavításának céljából a kormány megteszi majd a szükséges lépéseket az ezen a területen korábban elkövetett hibák kijavítására, tekintettel arra, hogy a demokratikus centralizmus lenini elve a legjobb elismert módszer a gazdaságirányításra is. Többek között intézkedéseket hoznak majd a gazdaságirányítás túlzott centralizmusának csökkentésére, az üzemek nagyobb önállóságának biztosítására, az igazgatók és az üzemi tanácsok hatáskörének szélesítésére.

A nyilatkozatban hangsúlyozták, hogy a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány nagy figyelmet szentel majd a tudomány és a kultúra további fejlesztésének, a magyar nép kulturális színvonala emelésének, a haladó nemzeti hagyományok, valamint a felszabadulás után ezen a téren elért sikerek alapján.

A fent említett és számos más intézkedés végrehajtásának köszönhetően a magyar elvtársaknak sikerült bizonyos eredményeket elérniük az ország belpolitikai és gazdasági helyzetének normalizálásában. A gazdaság legnehezebb szektorában, a bányászatban a helyzet érzékelhetően javult. A napi szénkitermelés meghaladta a 60 ezer tonnát. A bányászatban dolgozók létszáma elérte a 85 300 főt, szemben az októberi események előtti 94 ezres létszámmal. A szénkitermelés növekedésével és a vállalatok elektromosenergia-ellátásának javulásával fokozatosan növekszik az árutermelés az ipar valamennyi ágazatában, az élelmiszeriparban pedig már elérte a szeptemberi színvonalat.

Normalizálták a vasút munkáját. Ez év februárjában a vagonok berakodása 1956 megfelelő időszakával összehasonlítva elérte a 119%-ot, a kirakodás pedig a 130%-ot.

A mezőgazdaságban a Földművelésügyi Minisztérium adatai szerint az őszi vetéstervet 85%-ra teljesítették. Folyik az [októberi] események alatt szétesett mezőgazdasági termelőszövetkezetek helyreállítása. Már február elején 600 termelőszövetkezetet helyreállítottak.

Lényegesen javult a dolgozó tömegek hangulata. Az ország egészséges demokratikus erői egyre inkább a kormány, az MSZMP körül tömörülnek, támogatják politikai és gazdasági intézkedéseiket. A magyar dolgozóknak az a része,

amelyet az ellenforradalom demagóg, nacionalista jelszavai megtevesztettek, egyre inkább meggyőződik azok népellenes lényegéről, és fokozatosan felismeri annak az útnak pusztító voltát, amelyre a magyar népet a szocializmus ellenségei lökték. Folytatódik a pártszervezetek megerősítése és az MSZMP ideológiai összeforrottságának növekedése, amelyről az utóbbi időben lezajlott gyűlések, többek között a kínai kormánydelegáció tiszteletére rendezett ez év január 16-i budapesti aktíva, az ez év január 27-i csepeli nagygyűlés, valamint az ez év februári újpesti, dorogi és más helyeken tartott pártaktívák tanúskodnak.⁴⁰

Ezzel együtt a helyzet tartós stabilizálásának útján komoly nehézségek vannak. A szénkitermelés meglévő színvonala továbbra is visszafogja a népgazdaság valamennyi ágazatának munkáját. A napi 80 ezer tonna szénszükséglet helyett a népgazdaság most csupán 60 ezer tonnát kap. A szénhiány miatt az elektromos állomások most mindössze 600 ezer kW elektromos energiát termelnek az ország szükségleteinek normális biztosításához szükséges 800 ezer kW helyett. A gépgyártás jelenleg csak 70%-át kapja meg a szükséges elektromos energiának, amelyre tekintettel a gépgyártó üzemek kapacitását egyáltalán nem használják ki teljes egészében. Az energiaigényes termékek előállítása (bauxit, timföld, alumínium) gyakorlatilag szünetel. A vegyipar termelése mindössze 8%-a az október 23-i előtti színvonalnak.

Magyarország kormányának nehézségei vannak a lakosság közszükségleti cikkekkal történő ellátásában. Tekintettel arra, hogy az ipar október utolsó negyedében, valamint novemberben és decemberben alig dolgozott, nem került áru a kereskedelmi hálózatba. Az októberi eseményeket megelőzően meglévő 14 610 millió forint értékű árukészlet 1957. január 1-jére 6430 millió forintra csökkent az inflációtól megijedt lakosság erősen megnövekedett felvásárlásának eredményeképpen. Egyes árufajták (kötöttáru, kerékpár, motorkerékpár) eltűntek a kereskedelemből. A kereskedelmi hálózatban lévő árukészletek csökkenésével és a fizetésemelés következtében megnövekedett lakossági bevételekkel, a mezőgazdasági termékek kötelező beszolgáltatásának eltörlésével összefüggésben fennáll a forint elértéktelenedésének veszélye. Jelenleg a pénzforgalom elérte a 7 milliárd forintot, amikor normál körülmények között a forgalomban lévő pénz mennyisége nem haladta meg a 4,5–5 milliárd forintot. A forint stabi-

40 Ld. Kína miniszterelnöke Magyarországon. Kádár János és Csou En-laj mondott beszédet az MSZMP budapesti aktíváján. Népszabadság 1957. jan. 17. 1–3.; *Kádár János*: Az elmúlt hónapokban a harc lényege az volt: kié legyen a gyár, a föld. A Magyar Szocialista Munkáspárt XXI. kerületi aktívaértekezlete. Népszabadság 1957. jan. 31. 3.; A mi rendszerünk életerejéje abban van, hogy a munkás-, paraszt- és értelmiségi tömegekre támaszkodik. Kádár János elvtárs beszéde Salgótarjánban. Népszabadság 1957. febr. 5. 2.; A párt igyekszik kijavítani az MDP egyes vezetői által elkövetett hibákat. Pártnap Békéscsabán és Ajkán. Népszabadság 1957. febr. 5. 3.; Megvédjük a párttag és pártönkívüli funkcionáriusokat az ellenforradalom rágalmaitól. Apró Antal elvtárs beszéde az MSZMP IX. kerületi aktíváján. Népszabadság 1957. febr. 12. 2.; 3000 résztvevő az MSZMP dorogi pártnapján. Népszabadság 1957. febr. 15. 1.; Pest megyei és angyalföldi kommunisták aktívaértekezlete. Népszabadság 1957. febr. 19. 1.

lítását jelenleg nagymértékben csak az biztosítja, hogy Magyarország a baráti országoktól élelmiszer- és iparcikksegélyt kap.

A Magyar Népköztársaság gazdasági helyzetének normalizálását nagymértékben nehezíti a külkereskedelmi eladósodás a kapitalista és szocialista országok felé. Ez az eladósodás 1956. november 30-i adatok szerint 225 millió dollárt tett ki, ebből a kapitalista országok irányában 180 millió, a szocialista országok felé 45 millió dollárt. A múlt év IV. negyedévében a kapitalista országokkal való külkereskedelem erős csökkenésének és a nagymennyiségű sürgős fizetések (22 millió dollár a negyedév alatt) következtében fennállt a reális veszélye annak, hogy a kapitalista országok Magyarországot fizetéképtelennek nyilváníthatják és alááshatják pozícióját a világpiacon. Ez csupán azért nem következett be, mert a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság kormánya nem csupán fedezi a kapitalista országokkal szemben meglévő rövidlejáratú hiteleket, de meg tudja vásárolni a kapitalista piacokon az ipar működéséhez [Magyarország] számára szükséges nyersanyagok egy részét.

A gazdasági életben szintén vannak negatív jelenségek, mint a közvetlen árucseré megléte, a munkások és tisztviselők természetbeni juttatása a termelő üzemek által, amelyeket a munkástanácsok szerveznek. Elhúzódott a minisztériumok újjászervezésének munkája és az államapparátus létszámának csökkentése, amely negatívan hat az üzemek irányítására a minisztériumok részéről. A bányászat kivételével az ipar egyetlen ágazatában sem állították még vissza a teljesítménybérezési rendszert. A magyar elvtársak ezt a helyzetet objektív nehézségekkel magyarázzák – a szén, elektromos energia és nyersanyag hiányával. Ugyanakkor még azokon a helyeken sem alkalmazzák a teljesítménybérezést, ahol ezek a nehézségek nincsenek.

A nehézipar számos ágában a munka volumenének csökkenése arra kényszerítette barátainkat, hogy csökkentsék a munkások és alkalmazottak [létszámát]. Jelenleg az országban mintegy 200 ezer munkanélküli van. A munkanélküliséget csupán az év végére lehet felszámolni a gazdasági élet teljes normalizálása után.

A gazdaságirányítás területén még mindig nagy zűrzavar van. Jelenleg a sajtóban, a minisztériumokban és hivatalokban széles körben tárgyalják a gazdaságirányítás meglévő módszerei megváltoztatásának kérdéseit. A kormány 1957. január 5-i nyilatkozatában az erre vonatkozó világos utasítások⁴¹ ellenére a vezető magyar funkcionáriusok egy része azon a véleményen van, hogy el kell utasítani a centralizált gazdaságirányítást és az állami tervezést, valamint át kell hozni Magyarországra a jugoszláv gazdaságirányítási rendszert. Az államgazdaság

41 A kormánynyilatkozat VI. fejezete foglalkozott a gazdasági vezetés módszereivel. A gazdaságirányításról többek között a következő szerepelt a szövegben: „A kormánynak az a nézete, hogy a történelmi tapasztalatok által igazolt lenini demokratikus centralizáció a szocialista építőmunkában a gazdasági vezetésnek is legjobb ismert módszere. A szocialista állam központi irányító szerepe a szocialista gazdasági építésnek nagy jelentőségű és nélkülözhetetlen feltétele. A gazdasági vezetés és tervezés szükséges központosítása nélkül anarchia, s végső fokon a kapitalizmus újraéledése következne be.”

irányítási módszereinek megváltoztatására vonatkozó javaslatok kidolgozására egy külön bizottságot hoztak létre,⁴² amelyet a Statisztikai Hivatal vezetője, Péter György vezet, s aki barátaink véleménye szerint az úgynevezett „jugoszláv út” híve. A bizottságot olyan közgazdászokból állították össze, akik az úgynevezett „gazdasági automatizmusok” teóriáját osztják. Amint a Péter [Györggyel] és a pénzügyminiszter-helyettessel, Antossal folytatott beszélgetésből kiderült,⁴³ a bizottság olyan irányban tevékenykedik, amely egyenesen ellentétes a kormány január 5-i nyilatkozatában ebben a kérdésben kifejtettekkel. Az említett hangulatokról Kádár elvtárs tud, aki azokat károsaknak és a továbbiakban meg nem engedetteknek tekinti.

Meg kell jegyezni, hogy a gazdaság komoly nehézségei ellenére barátaink nem dolgozzák ki a szükséges intézkedéseket azok saját erőből történő leküzdésére, hanem olyan tendenciát mutatnak, hogy ezeket a nehézségeket a Szovjetunió és a többi szocialista ország hitelei segítségével likvidálják. Az élősdi hangulatok elég erősen megnyilvánulnak a vezető körökben. Ez különösen megmutatkozott a Szemicsasztnov elvtárs vezette kereskedelmi delegációnk látogatása idején.⁴⁴ Magyar barátaink számos döntő pozícióban (szén, hengerelt áru stb.) a csökkentett tervekre orientálódtak, és felemelték igényeiket ezeknek a termékeknek a Szovjetunióból történő szállítására. A Szovjetuniótól 4 milliárd deviza rubel összegű hitelt kérnek beruházásokra, ugyanakkor csökkentik a fel-

42 A Gazdasági Bizottság 1956. dec. 12-i ülésén döntött arról, hogy az egyes gazdasági kérdések kidolgozására vezető közgazdászok és gazdasági szakemberek bevonásával tíz bizottságot hoz létre. Ennek vezetőiről a kormány dec. 20-i ülésén döntöttek. Péter György e határozat szerint az Ipari Szervezési Bizottság vezetője lett. Az 1957 februárjában létrejött Közgazdasági Bizottság vezetője Varga István, titkára Antos István volt. Tevékenységéről bővebben ld. *Berend T. Iván: Gazdaság útkeresés 1956–1965. A szocialista gazdaság magyarországi modelljének történetéhez.* Bp. 1983. (Nemzet és emlékezet); *A magyar közgazdasági gondolat fejlődése 1954–1978. A szocialista gazdaság mechanizmusának kutatása.* Vál., szerk. Szamuely László. Bp. 1986. 189–264.

43 A beszélgetésről készült feljegyzés nem áll rendelkezésünkre.

44 A Kádár János által kért szovjet segítségnyújtásról tárgyaló kormányküldöttség, amelyet Pautyin, a szovjet tervhivatal első elnökhelyettese vezetett és a magyar gazdaságpolitikusok között 1956 decembere és 1957 januárja között több kétoldalú megbeszélésre került sor. 1957. jan. 15-én Budapesten kezdődtek meg a magyar–szovjet gazdasági tárgyalások, amelyek során a magyarok három kérdéscsoportban akartak megállapodásra jutni: a kétoldalú gazdasági kapcsolatokban Magyarország számára okozott kár megtérítése, a magyar gazdasági helyzet stabilizálásához szükséges segítség, ill. a gazdasági struktúra átállításához szükséges beruházási hitel. (Feljegyzés a Szovjetunióval folyó gazdasági és pénzügyi tárgyalásokról. MOL M-KS 288. f. 23/1957/21. ő. e.) A tárgyalásokat magyar részről Kiss Árpád, szovjet részről Szemicsasztnov külkereskedelmi miniszterhelyettes vezette. A magyar tárgyaló delegáció összességében 4 milliárd rubel beruházási hitel felvételének szándékáról tájékoztatta szovjet partnerét, amelyet elkezdett beruházások befejezésére, az energiaellátás fejlesztésére (ennek keretében a román gáz- és szovjet villamosenergia-import mellett 100 MW-os atomerőmű megépítése is szerepelt volna), valamint a magyar népgazdaság egyes ágainak (híradástechnika, dízelmotorgyártás, műtrágyagyártás) fejlesztésére fordítottak volna. (Tájékoztató a szovjet kormánydelegáció részére a magyar népgazdaság fejlesztésének egyes kérdéseiről. MOL XIX-A-2-gg 39. d.) Pautyin a magyar beruházási elképzelések célszerűségét és gazdaságosságát illetően a tárgyalások alkalmával több esetben kétségeinek adott hangot, és óvatosságra intette a magyar gazdasági szakembereket.

halmozást a népgazdaságban és növelik a fogyasztás részesedését a nemzeti jövedelemben. Ez a gyakorlat aligha helyes, mivel még inkább növeli az ország eladósodását, és nem veszi kellő mértékben figyelembe a meglévő belső lehetőségeket. (A meglévő gazdasági nehézségekről részletesen ld. 1957. február 18-i 42. sz. [jelentésünket].)⁴⁵

Jelenleg még mindig jelentős hiányosságok vannak az MSZMP tevékenységének szervezésében, habár a tagok száma közelít a kétszázezer főhöz és létrejöttek az alapvető vezető pártszervezetek (megyei, városi és kerületi bizottságok). Az MSZMP-nek még nincs kellő befolyása és tekintélye a széles dolgozói tömegekben, nem foglalja el a szükséges vezető helyzetet a társadalmi és állami életben. Bizonyos aggodalmat vált ki a pártalapszervezetek létrejöttének helyzete és gyakorlati tevékenysége, különösen az ipari üzemekben. *A munkástanácsoknál továbbra is megfigyelhető az a törekvés, hogy akadályozzák a munkásoknak az MSZMP-be történő belépését, az üzemi pártszervezetek tevékenységének kiszélesítését. Számos eset fordul elő, amikor a munkástanácsok különböző indokokkal eltávolítják a becsületes kommunista munkásokat és a mérnök-műszaki munkásokat.* [Kiemelés az eredetiben.] Ez az egyik oka annak, hogy az ipari üzemek pártszervezetei lassan növekednek, s hogy az MSZMP-be belépők között kevés a munkás. Ez év február eleji adatok szerint a budapesti városi pártszervezetnek kb. 39 ezer tagja volt, amely a pártalapszervezetek szerint a következő módon oszlott meg: az üzemi pártszervezetekben 14 197, a hivatalokban 9590, a területi pártszervezetekben 5688, az értelmiség körében 2410, a fegyveres erőknél 2294 és az egyéb pártszervezetekben 4725 fő. Ily módon az ipari üzemek pártszervezeteiben a budapesti pártszervezet összes tagjainak 36,5%-a található. A nagy ipari üzemekben (Csepel, Diósgyőr, Dunapentelei Kombinát, Győri Vagongyár stb.) a pártszervezetek gyengék és kis létszámúak. Tekintettel arra, hogy hiányzik a kellő igényesség, a pártba sok karrierista, sőt ellenséges elem hatol be, akik az MSZMP-tagságukat igyekeznek kihasználni karrierista, a párttól idegen célokra.

Annak ellenére, hogy az MSZMP-nek még nincs meg a szükséges befolyása a dolgozók széles rétegei körében, a helyi pártszervezetek nem fordítanak kellő gondot a párt hajtószíjaira, a szakszervezetekre, az ifjúsági és a dolgozók más tömegszervezeteire. Az ellenforradalmi események hatása alatt a magyar szakszervezetek „függetlennek” nyilvánították magukat, „szabadnak” a párttól és a kormánytól, és főként tagjaik jogainak és anyagi érdekeinek védelmével foglalkoznak. Magyarországon még nincs kommunista ifjúsági szövetség. A munkás, paraszt, egyetemi és tanuló ifjúság utóbbi időben létrehozott szövetségei „függetlennek” nyilvánították magukat a párttól, és természetesen nem képesek a fiatalok szocialista szellemben történő nevelésére.⁴⁶ Ez mindenekelőtt az egyete-

45 Az említett jelentés nem áll rendelkezésünkre.

46 Az egységes ifjúsági mozgalom megteremtésének szükségessége már az MSZMP IIB 1956. dec. 5-i ülésén szóba került, de akkor még csak Ifjúsági Titkárság létrehozásáról döntöttek. Az IIB 1957. jan. 25-i ülésén született döntés arról, hogy az ifjúsági mozgalom kérdését – azon belül a Kommunista Ifjúsági Szövetség létrehozását – a Komszomol-delegációval folytatott megbeszélés-

mi és tanuló ifjúság szövetségeire vonatkozik, amelyek még nem szabadultak meg a nacionalista állásponttól és a reakciós befolyástól.

Az MSZMP nagy hiányt szenved vezető káderekben. Ez nagymértékben azal magyarázható, hogy a magyar elvtársak az első időkben helytelen irányvonalat foglaltak el a régi káderekkel, elsősorban a pártaktívával kapcsolatban, és objektíven elősegítették azt, hogy a vezető szervekből azzal az ürüggyel, hogy „rákosisták” és „sztálinisták” nem kevés becsületes, a párt és a szocializmus ügyéhez hű munkatársat távolítottak el. Ennek következtében sok aktivista elvezítette a meggyőződését és alkalmazáson kívül találta magát. Így, az MDP egykori megyei titkárai közül mindössze három fő maradt a helyén. Hasonló a helyzet a párt városi és kerületi bizottságaiban. Most a magyar elvtársak, habár értik korábbi irányvonaluk helytelenségét ebben az ügyben, lassan javítják ki.

A káderek kiválasztásánál a magyar elvtársak jelenleg abból a helyzetből indulnak ki, hogy a pártaktíva egyik része kompromittálta magát a nép szemében, mint „rákosista”, a másik része pedig mint Nagy [Imre] híve. Ennek következtében, véleményük szerint, nehéz olyan embereket találni, akik rendelkeznek a szükséges munkatapasztalattal és a megfelelő politikai felkészültséggel. Mindazonáltal mind a központi, mind a helyi párt- és állami szervekben és tömegszervezetekben nagyon sok gyenge és politikai tekintetben kétes elem van. A KB egyes tagjai nyíltan jobboldali nézeteket vallanak. Így Fehér Lajos, aki a KB-ban a mezőgazdaság kérdéseivel foglalkozik, jobboldali állásponton áll. Komoly kétségre ad okot az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága néhány más tagjának viselkedése is, mint például Kőből József (a KB Titkárságának vezetője). Számos decemberben–januárban lezajlott pártaktíván került sor olyan felszólalásokra, amelyekben egyet nem értést fejeztek ki a Központi Bizottságnak az októberi eseményekről, a Nagy-kormány szerepéről adott értékelésével, miközben látható volt, hogy egyes pártaktivisták a Jugoszlávia vezetői (Tito, Kardelj) által elfoglalt álláspontot támogatják.

A pártszervezési és pártpolitikai munka gyengesége oda vezet, hogy jelenleg továbbra is előfordul, hogy a lakosság bizonyos része, különösen az értelmiség, elégedetlen a MSZMP és a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány politikájával.

A reakciós elemek a kormány és az MSZMP elleni harcban felhasználják a munkástanácsokat, amelyeket az ellenforradalmi lázadás első napjaiban hoztak létre. [Kiemelés az eredetiben.] A munkástanácsok eszméjének népszerűségére tekintettel az ellenforradalmi elemek arra törekedtek, hogy a politikai hatalom szerveivel alakítsák át őket. Ebből a célból elérték az ágazati és területi tanácsok létrehozását, és arra törekedtek, hogy megalakítsák az országos munkástanácsot abból a célból, hogy szembeállítsák a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormánnyal. A Magyar Népköztársaság Elnöksége [Elnöki Tanács] 1956. november 22-i rendeletének megsértéseképpen, amely úgy határozta meg a munkástanácsok feladatait,

lés után az IKB elé kell terjeszteni. A KISZ létrehozásáról végül az MSZMP IKB 1957. márc. 11-i ülésén hoztak határozatot. A KISZ 1957. márc. 21-én alakult meg az Erkel Színházban.

mint az üzemek gazdasági irányításának szerveit, a munkástanácsok túlnyomó többsége az alapvető figyelmet politikai kérdéseknek szentelte. Minden eszközt, többek között a sztrájk szervezését felhasználva, a munkástanácsok nyomást próbáltak gyakorolni a kormányra különböző politikai kérdések eldöntésénél.

Jelenleg egyre inkább világossá válik, hogy a munkástanácsok, amelyeknek vezetésében továbbra is meghatározó szerepet játszanak az ellenséges és szociáldemokrata elemek, megszervezésük pillanatától kezdve az ellenforradalom fegyvereivé váltak, és nem lehetnek megbízható szervei a néphatalomnak.

A munkástanácsok, arra törekedve, hogy fenntartsák maguknak a munkásosztály „politikai” vezéreinek szerepét, akadályozzák az üzemi pártszervezetek munkájának kibontakozását, az MSZMP tömegbefolyásának megerősítését. Emellett a munkástanácsok tevékenysége nehezíti a gazdasági irányítást, sérti az egyszemélyi vezetés elvét.

Nyilvánvalóvá válik, hogy a jelenlegi magyar körülmények között *a munkástanácsok akadályt jelentenek az ország gazdasági, valamint politikai helyzetének stabilizálásában.* [Kiemelés az eredetiben.] Ezért helyes lenne, a pártszervezetek megerősödésének és az MSZMP vezető szerepe megerősítésének mértékében korlátozni a munkástanácsok tevékenységét, az igazgató tanácsadó szervévé átalakítva őket.

Az ország helyzetének stabilizálásában nagy nehézségek vetődnek fel a magyar lakosság jelentős részében meglévő nacionalista mámmorral, erős szovjetellenes hangulatokkal összefüggésben. A reakciós elemek minden módon igyekeznek ezeket az érzéseket szítani, ellenséges propagandát folytatva olyan kérdések körül, mint a szovjet csapatok részvétele az ellenforradalmi lázadás leverésében és Magyarországon való jelenlétük, a szovjet–magyar gazdasági kapcsolatok stb. A reakció igyekszik meggyőzni a munkásokat, parasztokat és az értelmiséget arról, hogy Magyarország állítólag teljes függőségbe került a Szovjetuniótól és a Kádár-kormányt állítólag „szovjet szuronyok” tartják fenn. A nacionalista mámor, a szovjetellenes érzések különösen erősek az írók, újságírók, az egyetemi és tanuló ifjúság körében, valamint a tudósok és a professzorok-tanárok között. A Magyar Írók Szövetsége gyakorlatilag a reakció és az ellenforradalmi fellépések menedékhelye. A magyar írók 1956. december 28-i tanácskozásának nyíltan ellenforradalmi, szovjetellenes jellege volt. A szavazatok többségével elfogadott egy határozatot, amely megállapította, hogy 1956 októberében Magyarországon állítólag „nemzeti forradalomra” került sor, amely a „szovjet uralom” ellen irányult.⁴⁷ Ezt a forradalmat ugyanúgy a szovjet tankok verték le, mint 100 évvel azelőtt a magyar forradalmat az orosz szuronyok. A tanácskozáson néhány író (pl. Zelk Zoltán) kijelentette, hogy „a fasizmus jobb, mint a szovjet beavatkozás”. A reakciós írók ezt a határozatot a lakosság körében terjesztették, egyidejűleg gyűjtést folytatva a lakosság körében az írók javára, akik állítólag elveszítették munkájukat és az októ-

47 Az Írószövetség 1956. dec. 28-i taggyűlésén az írók elvi nyilatkozatként fogadták el Tamási Áron Gond és hitvallás c. írását. A dokumentumot közli: *Rainer M. János*: Gond és hitvallás. Irodalmi reformellenzék 1956 őszén. Századvég 1987. 4–5. sz. 86–87.

ber–novemberi események alatt megsérültek.⁴⁸ Ennek ellenére a magyar elvtársak a legutóbbi időkhöz nem hozták meg a szükséges intézkedéseket a reakciós írók és újságírók provokációs tevékenységének megszüntetésére, és csak ez év január második felében hoztak határozatot az Írószövetség és az Újságírók Szövetsége elnöksége tevékenységének ideiglenes szüneteltetéséről és kormánybiztos kinevezéséről e szövetségek ügyeinek irányítására.⁴⁹ Egyidejűleg végrehajtották a legreakciósabb írók és újságírók (Háy Gyula, Zelk Zoltán, Tardos Tibor és mások) letartóztatását.⁵⁰

Ugyancsak folytatódik a szovjetellenes nacionalista forrongás a művészek és tudósok körében, akik a szovjet művészetet nyíltan naturalistának, a szovjet tudományt dogmatikusnak nevezik. A magyar egyetemisták és diákok többségükben erősen fertőzöttek a nacionalista eszméktől, továbbra is tagadják az októberi események ellenforradalmi jellegét, nyíltan az események kezdete előtt és alatt felvetett törvénytelen követelések teljes teljesítése mellett foglalnak állást.

A meglehetősen elterjedt nacionalista, szovjetellenes hangulatok megléte ellenére a magyar elvtársak még nem fordítanak kellő figyelmet a dolgozók ideológiai nevelésére a proletár internacionalizmus szellemében. Jelenleg nincs valamennyire is komoly küzdelem az ellenséges propagandával szemben, amelyet a belső és a nemzetközi reakció, különösen a Szabad Európa Rádió terjeszt. A magyar elvtársak felesleges türelmet tanúsítanak a nyugati kapitalista országok újságírói és képviselői uszító tevékenységét illetően.

Előfordultak esetek, amikor nemcsak a burzsoá újságok és rádió tudósítói, a kapitalista országok budapesti misszióinak munkatársai, de a jugoszláv újságok tudósítói, a jugoszláv nagykövetség munkatársai is nyíltan beavatkoztak Magyarországra belügyeibe, a munkásokat a munkabeszüntetésre, sőt a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány határozatai elleni fellépésre bujtogatva. A jugoszláv nagykövetség munkatársai közvetlenül az üzemekben terjesztették a Jugoszláviában magyar nyelven kiadott Magyar Szó című újságot, amelynek lapjain olyan anyagokat közölnek, amelyek elősegítik a lakosság körében a szovjetellenes érzések, az MSZMP és a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány elleni gyűlölet szítását. A pártszervezetek még nem folytatnak kellő agitációs és politikai-felvilágosító munkát sem a lakosság, sem az MSZMP tagjai között, habár az utóbbi időben a párt és a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány vezető funkcionáriusai kezdtek gyakrabban felszólalni a pártaktívákon, a munkások, parasztek és az értelmiség gyűlésein. A színházak és mozikk műsorán nyugati darabok és filmek dominálnak, valamint azoknak a magyar alkotóknak a darabjai, amiket az utóbb-

48 A segélyezési akcióról ld. *Standeisky Éva*: Az írók és a hatalom 1956–1963. Bp. 1996. (56) 108–112.

49 Az Írószövetség működését a belügyminiszter 1957. jan. 17-én függesztette fel. A kormány 1957. jan. 18-i ülésén döntött Siklósi Norbertnek az Írószövetséghez kormánybiztosként való kiküldetéséről. Az Újságíró Szövetség Önkormányzatát 1957. jan. 20-án függesztette fel a belügyminiszter és ügyeinek intézésére kormánybiztosként Szabó Bélát nevezte ki.

50 1957. jan. 19-én tartóztatták le Háy Gyulát, Lengyel Balázst, Tardos Tibort és Zelk Zoltánt, valamint Novobáczky Sándor és Lócsei Pál újságírókat.

bi időben nem mutattak be vagy eszmei helytelenség miatt levettek műsorról. A jó irányban történő észrevehető elmozdulás ellenére a magyar sajtó és rádió még mindig nem biztosítja a párt és a kormány politikájának megmagyarázását a lakosság körében. Az újságok szerkesztőségében és a rádióbizottságban még mindig reakciós érzelmű emberek vannak. Az újságok lapjain és különösen a rádióadásokban időnként megjelennek egyes cikkek, amelyek ócsárolják a magyarországi szocialista építés sikereit, ami elősegíti a magyar lakosság különböző rétegeiben a szocialistaellenes tendenciák fenntartását. Ugyanakkor a magyar újságok, többek között az MSZMP központi lapja, a Népszabadság, keveset közöl az élenjáró dolgozók, a dolgozó parasztok és az értelmiség [olyan] megnyilvánulásából, amelyben értékeli az országban lévő helyzetet, viszonyukról a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány és az MSZMP programnyilatkozataihoz és gyakorlati intézkedéseikhez.

Meg kell említeni, hogy az utóbbi időben a magyar sajtó lényegesen nagyobb figyelmet kezdett fordítani a Magyarországra irányuló imperialista propaganda, a provokációs híresztelések leleplezésére, az október–novemberi események ellenforradalmi lényegének és más fontos politikai kérdéseknek a bemutatására. Az utóbbi két–három héten a magyar újságok harcot indítottak a szovjetellenes propagandával szemben. Ugyanakkor ezt nem lehet elmondani a magyar rádióról, amely ez ideig a kormány részéről megfelelő ellenőrzés nélkül működik. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a magyar elvtársak az MSZMP KB legközelebbi ülésén külön meg akarják vitatni a rádióbizottság működésének kérdéseit.⁵¹

A magyar elvtársak nagy nehézséget tapasztalnak a többi párt tevékenysége megújításával összefüggésben. Erről a kérdéstről nem egyszer szó esett a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány és az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának programnyilatkozataiban, valamint a párt és a kormány vezetőinek felszólalásaiban. A magyar elvtársak helyesen úgy vélik, hogy a szociáldemokrata párt tevékenységének felújítása nem célszerű, mert az a munkásosztály szakadásához, a munkások egy részénél a reakciós tendenciák erősödéséhez vezetne, és azonkívül komoly akadálya lenne az MSZMP vezető szerepe biztosításának az országban. A magyar elvtársak ugyancsak tartózkodnak a kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt tevékenységének megújításától, tekintettel arra, hogy az ország helyzete valójában még nem stabil. Azonkívül ezen pártok tevékenységének megújulásával összefüggésben felvetődne a velük való együttműködés formájának, az MSZMP vezetése alatt álló politikai blokk létrehozásának kérdése. Jelenleg az említett pártok vezetői számos fontos politikai kérdésben olyan álláspontot foglalnak el, amely lényegében ellentétes az MSZMP fő irányvonalával. Ez látható a „Nyilatkozatból Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rend-

51 A rádiózás időszerű kérdéseivel az MSZMP IIB 1957. febr. 12-én foglalkozott, ezen belül első sorban a nemzetközi hullámhossz-egyezmény módosításával, az ellenséges propagandaadások elleni védekezéssel, valamint a szovjet–magyar műsorcserevel. A Magyar Szocialista Munkás-párt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. I. m. 110–111., 123–125., 132.

jének alapelemeiről és a politikai kibontakozásról”, amelyet a Nemzeti Parasztpárt Végrehajtó Bizottságának tagja, Bibó István 1956 decemberében elküldött a nagykövetségre.⁵² Bibó közlése szerint ezt a „Nyilatkozatot” jóváhagyták a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazdapárt, a Parasztszövetség, a Magyar Írók Szövetségének stb. vezetői. A „Nyilatkozat” az októberi eseményeket forradalminak, demokratikusnak értékeli, amelyek vívmányait – a munkástanácsok létrehozását, teljes öngazgatásukat, a munkások jogát a sztrájkra, a paraszti életforma szabadságát, a beszolgáltatás eltörlését és a pártmonopólium megszüntetését – alkotmányos úton meg kell erősíteni. A „Nyilatkozatban” felhív az osztálybéke megteremtésére. A „Nyilatkozat” szerzői szerint a politikai hibákat a megbékélés szellemében kell elítélni. Senkit nem szabad elítélni olyan tevékenységért, amelyben „politikai meggyőződése” vezette. A „Nyilatkozatban” hangsúlyozzák valamennyi létező párt aktív részvételének szükségességét a társadalmi életben és az ország vezetésében az egyenlőség alapján, és ezzel magával tagadják az MSZMP vezető szerepét. A „Nyilatkozat” nyilvánvalóan másolja az egyes kapitalista országok állami felépítését, javasolja független alkotmánybíróság megszervezését, amelynek joga és kötelessége az alkotmánynak nem megfelelő törvények megsemmisítése, valamint működési engedély kiadása a politikai pártoknak és tevékenységük betiltása. A „Nyilatkozatnak” azt a részét, amely a Szovjetunióval való kapcsolatokat érinti, szovjetellenes szellemben állították össze. Megállapítják benne, hogy a Szovjetunió állami vezetői, akiket állítólag az október 23-án felszámolt „bűnös rendszer” képviselőinek információi megtevesztettek, nem látták, hogy Magyarországon a forradalmi erők egyhangúlag a szocializmus ügye mellett álltak és állnak. Ezek az erők képesek megvédeni a szocializmus vívmányait „mindenféle restaurációs politikától” és képesek maguk is fenntartani a belső rendet az országban. A „Nyilatkozatban” arra is rámutatnak, hogy a meglévő helyzetben, amelyet a szovjet csapatok magyarországi tartózkodása váltott ki, nem lehet megerősíteni a belső rendet és biztosítani a termelés normális menetét. A „Nyilatkozat” tartalmából látható, hogy szerzői világosan felvetik Magyarország semlegességének ötletét. Rámutatnak a Varsói Szerződés revíziójának szükségességére, és azt javasolják, hogy a szovjet csapatok kivonása után vegyék be az alkotmányba azt a rendelkezést, hogy „Magyarország határain belül semmilyen külföldi fegyveres erőnek nincs joga tartózkodni és nem szervezhetnek külföldi katonai harcászati bázist”.⁵³ Ami a hasadóanyagok gyártásához szükséges nyersanyagokat illeti, azt kizárólag az 1956-ban valamennyi nagyhatalom által létrehozott Nemzetközi Szervezet árusíthatja. Ugyanennek a szervezetnek a joga ellenőrizni a hasadóanyagok magyarországi termelését, tárolását és alkalmazását. Ily módon ez a „Nyilatkozat”

52 Ld. *Bibó István*: Nyilatkozat Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelveiről és a politikai kibontakozás útjáról. In: *Úő*: Válogatott tanulmányok. IV. 1935–1979. Bp. 1990. 189–196.

53 Pontosan: „Magyarország határain belül semmiféle idegen fegyveres alakulat nem tartózkodhatik és idegen katonai támaszpontok nem létesíthetők”. *Bibó I.*: i. m. 196.

szerzőinek arról a törekvéséről tanúskodik, hogy megpróbálják Magyarországot Nyugat felé orientálódó, burzsoá típusú állammá átalakítani.

A többi párt tevékenységének felújítása közvetlenül összefügg a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány összetételének kiszélesítésével. Jelenleg a magyar kormány hat miniszterből áll, 13 minisztérium megléte mellett,⁵⁴ miközben néhány miniszter gyenge és nincs megfelelő tekintélye (Apró, Rónai, Kossa). Ez a körülmény komoly akadálya a demokratikus erőknek a [Forradalmi] Munkás–Paraszt Kormány és az MSZMP körül való konszolidálásában, pozíciójuk megerősítésében.

Magyarország belső helyzete, a jó irányban történő érzékelhető elmozdulások ellenére továbbra is bonyolult és feszült. A magyar elvtársak előtt nagy munka áll a párt sorainak megerősítésében, a komoly gazdasági nehézségek leküzdésében, az ellenforradalmi lázadás következményeinek felszámolásában az ideológia és a társadalmi élet területén. Jelenleg el lehet mondani, hogy a magyar elvtársak, bizonyos ingadozás és bizonytalanság után az ellenforradalmi földalatti mozgalom és hatása felszámolásának határozott útjára, a proletárdiktatúrának az országban történő megerősítésének útjára léptek. Magyarország munkásosztálya egyre határozottabban kezdi támogatni a párt és a kormány határozatait, és kezd véget vetni a reakció próbálkozásainak. Az MSZMP határozott politikája, amely a magyar nép alapvető érdekeit fejezi ki, valamint az MSZMP-nek a Szovjetunió és a szocialista tábor valamennyi országa részéről történő támogatása és segítése garancia arra, hogy Magyarország sikeresen kikerül a jelenlegi nehéz helyzetből. Nekünk továbbra is támogatást és segítséget kell nyújtani Magyarországnak ennek a célnak az elérésében.

A Szovjetunió magyarországi nagykövetségének ideiglenes ügyvivője

V. Asztafjev

AVP RF f. 077. op. 38. papka 195. gy. 35.

54 A Kádár-kormányban az első időszakban a Minisztertanács elnökén, Kádár Jánoson és elnökhelyettesén, Münnich Ferencen kívül Marosán György, Horváth Imre, Kossa István, Apró Antal, Dögei Imre és Rónai Sándor voltak a tagjai, akik egy-egy területet felügyeltek. Az egyes minisztériumok élén ekkor a kormány által megbízott vezetők álltak.

MAGDOLNA BARÁTH
AFTER THE REVOLUTION – THE SOVIET VIEWS
THE REPORT OF THE SOVIET EMBASSY IN BUDAPEST ON THE
HUNGARIAN SITUATION IN FEBRUARY 1957

The activity of the Kádár government, formed with Soviet assistance on 3 November 1956, was closely monitored further on in Moscow from the very beginning. On behalf of the Presidium of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union party representatives staying in Hungary and head of the Committee of State Security (KGB) constantly sent their reports on the Hungarian situation. While preparing the visit of the representatives of the Hungarian party and government to the Soviet Union in March 1957, several comprehensive diplomatic analyses were made in order to provide a survey of the internal and economic situations and the most significant measures of the Hungarian government and the Hungarian Socialist Workers' Party (MSZMP). The document presented in this volume was one of the analyses, and it was written by the chargé d'affaires ad interim of the Soviet embassy in Budapest for deputy foreign minister Patolichev.

The introduction of the document presents the preparations for the negotiations in Moscow in March 1957, and the decisions and measures of the Soviet and the Hungarian governments and of the leading bodies of the two parties in connection with the preparations. It also mentions those “delicate” subjects – first of all the question of the Soviet troops staying in Hungary – which were repeatedly discussed during the preparations and in which the opinions of the two sides widely differed. Finally, the study gives a brief evaluation on the results of the negotiations.